

УТСИ

Константин Алексеев механизатор

Петр Никитин агроном

Вилья́х-чёрлө́хе – ешёл апат

Сёрёпех сума́р лүшкенёрен сёр типсе те ёлкёреймен-ха. Хёвел ашшипе пясанса выртать вёл. Хаватла́ техника вара ир-ирех уй-хирте, нумай сұл үсекен кура́к лаптáкёнче.

– Юлашки вáхáтра чарáна пёлмесёр сумáр тákать, – теççё Етёрне районёнчи «Ленинская искра» хуçалáхра. – Ёç те вáраха кайрё.

Анла́ лаптáк чаплá кавирпе витённе тейён, чечеке ларнá клевертан таврана ыра́ шáршá сарáлнá. 150 гектар йышáнатъ вáл. Кура́к хытиччен хáвáртрах сұлса пуçта-расшáн ёçченсем.

– Суркунне сáнталáк сивё тáнипе клевер часах вáй илеймерё. Халё́ сумáрлá та áшá сáнталáкра хáвáрт хáпарса кайрё, анчах йёркеллё ёçлеме сук, сёр пугать, – пáшáрханатъ хуçалáхан тёп агрономё Петр Никитин.

Çапах ёçченсем йывáрлáха пáхмасáр кáçал вилья́х-чёрлө́х валли апат ытлá-цитлё хатёрлесшён.

– Хуçалáхра нумай сұл үсекен кура́ксем 1500 гектар йышáнаççё. Хальхи вáхáтра 500 тонна ытла утá типётнё. Палáртнине ирттер-сех пурнáçланá темелле. Сенаж-силос та 3500 тонна ытла хатёр ёнтё. Лапраккиси фермине ешёл апатпа туллин тивёстернё. Халё Хурамалтине хыватпáр, – каласа парать Петр Константинович. – Унсáр пуçне 160 гектар кукурус та аван ситёнет. Унран 3 пин тонна́ран кая мар сётеклё апат тухмаллах.

Хуçалáх вилья́х-чёрлө́х йышлá усратъ.

Мáйракаллá шултра вилья́х кáна 700 пуç, сáв шутра сáвáнаканни – 300. Апла паха апат та самай кирлё. Хёлле кивçене чу-паймáн.

Сáра та парка ситённе кура́ка «Полесье», «Дон» комбайнсем сұлса вётетесçё, машини сине тиеççё. Александр Макаровпа Константин Алексеев механизаторсем хáватлá техникапа нýрё лаптáкра асáрханса ёçлесçё – путса ларсан тухса та пётеймён сáв. Акá, «Дон» комбайн пёр рет тухнá хыççáн лапам вырáна сұлмасáра пáрахса хáварчё. Техника чупса хытарнá сұл сине тухма васкарё темелле.

– Пугать пулас, сулаймасть. Кáнтáр тёлнелле типсе ситё-ши? – áнлантарчё агроном. – Сумáрё те кирлё-ха, анчах пылчáка пула ешёл апат самай юрáхсáра тухать.

Хуçалáх сенаж-силос хранилищисене бетон сарса хытарманран симёс кура́к пылчáкпа вараланнине пáшáрханса пёлтерчё вáл. Тáрáшса ёçлени харама кайнáнах туйáнатъ капла. Апат пахалáхё те чакать. Áна кура вара – сáвáмё. «Икё пин тонна хывмалли хранилищёне бетон сараççё-ха. Апла унта йёркеллех пулё», – каласа парать үсен-тáран специалисчё.

Комбайн чарáнмасáра типёрех вырáнта сұлма пикенчё. Çакна сáнаса тáракан

водительсем машинисене хускатрёç. Кузов вётетнё ешёл симёспе хáвáрт тулатъ. Алексей Фадеев, Сергей Смирнов, Михаил Иванов, Михаил Смирнов тата ытти водительсем ака-сухаран пуçласа вырма пётичченех уйран кёме пёлмесçё.

– Лаптáка пушататáн кáна, каю сёкленет. Áна та вáхáтра сұлса илмелле. Вырмана тухасси те нумай юлмарё, – терё водительсенчен чи асли Михаил Иванов.

Хуçалáхра 45 сұл вáй хурать вáл. Куллен руль умёнче. Тивёслё канáва тухсан та хáнáхнá ёçёнчен уйрáлма васкамасть-ха. Ывáлё Александр та кунтах тáрáшатъ. «Тáван ялтах сурт-йёр сáвáрчё, сёмьеленчё. Халё КАМАЗ-па ёçлет, – сáвáнса пёлтерчё ёç ветеранё. – Шалу вáхáтра параççё. Мёншáн аякра ёç шыраса сýремелле?»

«Ленинская искра» хуçалáхра ёçченсене уй-хире тухса кунне икё хут апат ситерессине йёркеленё. «Йўнё, тутлá. Выçá хыра́мпа камáн ёçлес килтёр?» – терёç водительсем.

Тулли машинáсем пёрин хыççáн тепри ферма еннелле сұл тытрёç. Вёсем вырáнне теприсем ситсе чарáнчёç, комбайн патне черете тáччё.

2-мёш стр. ➔

Патриарха кётсе илетпёр

Августáн 1-мёшёнче Шупашкара Мускав тата Пётём Рус Патриархё Кирилл килё. Малтанлáха палáртнá тáрáх, вáл тёп хулары Пукравпа Татiana чиркёвёнчи каçхи кёлле хутшáнё, Турра ёненекенсен умне тухса каласё. Тепёр кунхине вара Çёнё Шупашкарти Апостолсемпе тан светтуй Владимир кнеç чиркёвёнче ирхи кёлё ирттерё. Кирилл Патриарх Владимир кнеç палáкё патёнчен чиркú таран суран утё. Áна курас текенсем унта пухáнма пултарасçё. Вáл тёп хуларá пулнине, кёлёсем ирттернине Чáваш наци телекуравёпе тата Раççей-1 телеканалпа тýрё эфирта кáтартёç.

Патриарх Шупашкарти «Сёнтерú» паркёнчи Нихáсан сýнмен сулам умне – чёрё чечексем, Калинин урамёнче Сергей Радонежский ячёллё чиркú никесё сине кирлеч хурё.

Техника сутнáшáн – субсиди

РФ Правительствин йышáнáвёпе ялхуçалáх техники туса кáларакан предприятисене субсиди парас йёркене улáштарнá. Малашне вёсене техника хакён 25 процентё таран субсиди уйáрса парёç. Унччен сáк хисеп 15 процент пулнá. Чáваш Енри ялхуçалáх техникине сутакан предприятисене кáçал 16102 пин тенкё субсиди тивмелле.

Июль тёлне ялхуçалáх таварне туса иленкенсемпе 60,1 млн тенкёлөх 40 килёшú тунá. Çав шутран пысáк пайё – «Агротехкомплект» пёрлешёвён. Унсáр пуçне республикáри «Канаш Агро», «Компания «Чебо», «Агромашснаб», «АгроСнаб», «Чувашагрокомплект» предприятисем те ялхуçалáх техникине сутнá май субсиди илёç. РФ Ялхуçалáх министерстви техника сутакансене сентябрь уйáхёччен патшалáх пулáшáвёпе туллин усá курма сённё.

АПК-на аталантарма

Ялхуçалáхне аталантарма федераци бюджетёнчен Чáваш Ене 166,7 млн тенкё субсиди тивмелле. Уқсана сáк тёллөвпе уйáрёç:

– үсен-тáран туса илессине, тирпейлесине, вырнастарассине аталантарма илнё инвестици кредитён процент ставкине сап-лаштарма – 101,557 млн тенкё;

– фермер (хресчен) хуçалáхёсене грант тата йáла ыйтáвне татса пама пулáшу уқси – 34,303 млн тенкё;

– сёмье вилья́х-чёрлө́х фермине аталантарма – 30,817 млн тенкё.

Бюджет уқси-тенкипе кáçал фермер ёçне пуçáнакан 33 сынна тата 7 сёмье фермине пулáшу пама май пур.

Хисеплё вулакансем!

«Хыпар» Издательство сурчён кáларáмёсене

2016 сұлáн I сурринче илсе тáмáшкáн

июль уйáхёнчен тытáнса август уйáхён 31-мёшёччен –

ЙЎНЁ ХАКПА!

«Хыпар» – 625,62 тенкё (кáçалхи II сур сұлтинчен 172,44 тенкё йўнёрех)

«Хыпар»-эрнекун – 325,92 тенкё (19,62 тенкё йўнёрех)

«Хресчен сассине» 283,62 тенкёпе сырáнтарасçё.

Тáлáхсене – хваттер уçсисем

Чáваш Ен Пуçлáхён тивёçёсене вáхáтлáх пурнáçлакан Михаил Игнатъев тáлáх ачасене хваттер уçсисем панá.

«Юлашки вáхáтра республикáра ашшё-амáшён хúттисёр юлнá ачасене усрава илекен ыра́ кáмáллá сёмьесен йышё үссех пыратъ. Эпир халё 3 интернат ача суртне хупрáмáр, – тенё Михаил Васильевич сáмрáксене саламланá май. – Сирён ёмётёрсем пурнáçланчёç. Эсир лайáх условисенче пурáнма пуçлатáр. Малашне сирёп сёмье сáвáрма, ачáрсене телейлё пурнáç парнелеме пултаратáр».

Михаил Игнатъев 15 каччáпа хёре сёнё хваттер уçсисем панá. Вёсем малашне тёп хулары Сад микрорайонёнче пурáнма тытáнёç.

2014 сұлта тáлáхсене хваттерпе тивёстерес тёллөвпе 331,8 млн тенкё расхутланá, 447 сáмрáка сурт-йёрлё тунá. 2015 сұлта вара республика бюджетёнчен 115 млн тенкё уйáрма пáхса хáварнá. Çакá 117 тáлáх ёмётне пурнáçлама ситё.

Вай патар!

Пёр тёллевпе

Эльбрус Даричев

Муркаш районенчи «Ударник» хушалах хай вяхатенче сёршивепех паларна. Кунта сулсерен сёрлули, тыра-пула пысак тухас панә. Сёт, аш-паш туса илессипе те малти-сенчен пёри пулна. Шел, вайла аталанса пыракан хушалах йыварлаха керсе укни ку тарыхра пуранакансене самай пашархантарче. Вай та аркансан ял сыннисен аста ёслеме каймалла?

Инвестор – кантар сынни Аналуг Агубеевич Тохтиев – «Ударник» хушалаха ертсе пыма тытансан малтанлаха шанманни те сисенче – пур-суку пурлаха сутса ярса, тәппипех аркатасан хәрарәс темелле. Анча ертүсә Мухаррем-Хан Тоймухамедов конкурс управляющийёпе предприятие сине тарсах ёслеттерме тарашнине кура сынсен камалә те улшанна. Сичче виç те пәрре кас тенә. Халә-хпа пёр чөлхе тупса пёр тёллевпе ёслеме тытанчәс вёсем. Чака ака-суха ёсёсене вяхатра та анәсла ирттерме пулашрә.

Акни пёр ёс, анча уй-хирти культуранә терёс-тёкел пәхса ўстермесен тарашни те харама каять. Хушалахра минералла удобрени-семпе усә курни, сумкурака, сәтәрәсене вай

илме паманнипе калча тикёс те парка шәтса тухрә. Халә уй-хирте тыра-пула пёр тикёс чўхенсе ларать, тулли пучах сёр сыннисене тав тунан пашалтатат. Шалу вяхатра тўлени, ёслеме условисем туса пама тарашни сынсен камалне сөклет.

Сак кунсенче сулна курака типетсе ферма-сем сывахне турттарчәс. Халә хёрсех сенаж хыващә. Хуранкасси люцерна уйенче те ёс вёресе тарать. Директор пулашаканә Эльбрус Даричев та ёсченсем патенчен таталма пөлмест. Пёр-пёр ыйту сиксе тухсан сийенчех татса пама тарашать. Иван Викторовпа Алексей Андреев механизаторсем нумай сул ўсекен кураксене сулащә. Николай Смирнов хаватла технике ешәл массана пусарантарать. Пёрлехи ёсрө водительсем те тарашулаха катартащә. Сәмрәк-семпе пёрлех ветерансем те уй-хирте.

Варманкасси уйрамән ертүси Г. Афана-сьев та ларса тама пөлмест. Вай ёсө те вяхатла йёркелеме тарашать. Пурте пёр тёллевпе тарашсан хушалах хайән ыра ятне таваратех.

Иван ЯКОВЛЕВ.

Муркаш районә, Йўскасси ялә.

Автор сәнүкерчәкә.

Сумара шанайман

Ялхушалах отрасленчи ситәнү, пысак тухас илесси сүтсанталякпа та сыханә. Су кашипех анса ситәннә пахчасимёс, ўсен-таран тухасә санталяк сумарла тәнипе вяхатра пустарса илейменрен самантрах чакать. Типә су кунёсем те пысак тухас илме памасщә.

2010 сулхи шәрәх су халә те асрах-ха. Тулли келетсем кёске хушара пушанса юлчәс. Апат-симёс рынокә чуханланна май хаксем те висесөр ўсрәс. Сав вяхатра пахчасимёс лаптәкёсене шаварса танә хушалахсем тухас та, тупаш та самай илчәс. Ун чухне «иккәмеш сәкәр» тухасә те палармаллах чакрә, палартнинчен суррине яхан та тухмарә темелле. Вармар районенчи Г. Ямуков фермер хушалахенче катарту ўсрә канә. Кунта гектар пусне 500-600 центнера яхан сёрлули тухрә. Салтавә – пахчасимёсә куллен шаварни. Аслати авәтмасәр асамат кәпер хывмасть тенә. Кун хысщән нумайашә тинех вырәнтан хускалчә, уйсене шаварма тытанчә. Паллах, пур сёрте мар, сапах ыра пусару вай илсех пырать. Акә кәсал Патәрел районен-

че хәшпёр сёрте су пусламәшәнче сумар йёркеллә суман. Акна-лартна лаптәксем типнә темелле. Вяхатра шаварни канә калчасене пётме паман. «Юрать, пахчасимёсә сапрәмәр, унсәрән шәтмәстчә», – теçсә хушалахсенче паян.

Республикара уйсене контурла мелпе шаварасси вай илнә. Капла харәсах 200 гектарти культуранә шывпа тивёстерме пулать. Уй-хир сырма-сатралла вырәнсенче пулнине шута илсен перекетлә, меллә. Чаваш Ен бюджетенчен мелиораци аталантарма такаксен 30 процентне саплаштарасщә, проектпа смета докуменчәсене хатёрлеме каякан такаксене – 50 процент (2012 султанпа).

2011 султа республикари 24 хушалах (сав шутра 8 фермер) мелиора-

ци технике, сав шутра насус оборудованийә 66,7 млн тенкеләх туянна. Чаваш Ен хыснинчен вёсөне уншан 20 млн тенкә тўленә.

2012 султа ялхушалах таварне туса илкен 7 предприятия (сав шутра 3 фермер хушалахә) уй-хире шавармалли хатёрсем 27,4 млн тенкеләх туянна. Республика бюджетенчен вёсөне 8,2 млн тенкә уйәрнә. Анча проектпа смета докуменчәсене хатёрлеме кайна такаксене саплаштарма субсиди никама та паман. Ана валли документ тараткан пулман. Мён чәрмантарна унпа усә курма? Калама хән.

2013 султа вара 15 предприятия (сав шутра 8 фермер хушалахә) мелиораци технике, сав шутра насус тата магистраль пәрәхёсем валли оборудовани туянма 101,2 млн тенкә такакланә. Уншан бюджетран

субсиди 24,1 млн тенкә илнә. Унсәр пусне икә хушалаха проектпа смета докуменчәсене хатёрленёшөн такакан 50 процентне (25 пин тенкеләх) саплаштарна.

Пөлтөр «Чаваш Республикинче ялхушалахне аталантарасси тата ялхушалах продукчән, чөртатар, апат-симёс рынокне йёркелесси» программән «Чаваш Республикинче ялхушалах пөлтөрешлә сёрсене шаварассине аталантарасси» хушма программни РФ Ялхушалах министрствинче конкурс витёр тухна. Республикари 23 хушалах шавармалли техника, ытти оборудовани 143,8 млн тенкеләх туянна. Таватә предприятия вара проектпа смета докуменчәсене хатёрлеме кайна такаксен суррине саплаштарма субсидие усә курна. Хушма программәпа килёшүллән сак тёллевпе республика бюджетенчен – 20,25 млн, федерацирен 34,272 млн тенкә панә. Иртнә сул Чаваш Енре мелиораци аталантар-

ма 145, 392 пин тенкә такакланна. Сак тапхәрта 2 пин гектар шаварна. Сәмах май, 2011 султа 4 пин гектар ытла сёрө шаварна. Ун хысщән катарту палармаллах чакрә. Ахартнех, хәнәхна йәлапа сумар пулашасса кётрөс-ши?

Кәсал та «Чаваш Республикинче ялхушалах пөлтөрешлә сёрсене шаварассине аталантарасси» хушма программәпа Раçсәей Ялхушалах министрствинче ырласа йышанна. Ана пурнаса кётретсә тёлешпе пулашма пулна.

РФ Правительствин йышанәвөпе регионсене ялхушалах пөлтөрешлә сёрсене шаварассине аталантарма субсиди парассине сирөплетнә. 2014-2020 сулсенче ана төрлә тёллевпе илме пулать: шавармалли техника туяннашән, юсаса сөнөтнөшөн, хушасәр мелиораци технике харпәрләха кушарнашән тата ытти те. Йышану тарәх Чаваш Ене кәсал 54581 пин тенкә субсиди кушмалла.

«Сарә тинёсрә» – уй-хир карапёсем

Сәнүкерчәкә www.sar.ru сайтран илнә

Сёрлү районенче «сарә тинёсрә» уй-хир карапёсем хушаланасщә. А. Хорошавин фермер хушалахенче 270 гектар йышанакан кёрхи шәпкана (рыжик) хёрсех вырасщә. Юрий Клементьев, Сергей Миронов, Валентин Изендеев, Александр Семенов водительсемпе механизаторсем ир-ирех тыра анинче тарашасщә.

– Тухас тырпула вяхатра, такаксәр пустарса кётртнинчен те килет. Кая юлсан каю шәтатә тенә. Кёр сумарла килсен ситәнни уйрах выртса юлать, – теçсә Сёрлүсем. – Апла типә санталякан кашни кунёпе усә курмалла.

Кәсал Сёрлү районенче пөрчөллә тата пәрса йышши культурасене 21 239 гектар вырмалла.

Сак кунсенче Пәрачкав тарәхәнчи «Простор» хушалахра та ултә «Дон» комбайн вырмана тухна. «Россы Поречье», «Маяк» предприятисемпе В. Герасимов фермер хушалахенче те кёрхи тырасене вырасщә. Кәсал районта 17713 гектар пөрчөллә тата пәрса йышши культурасене пустарса кётртмелле. Хушалахсенче выльах апачә те хатёрлеçсә.

Июлән 21-мөшә тёлне республикара пөрчөллә тата пәрса йышши культурасене 2 060 гектар сулна, 1 689-не вырса сапна. Пўлмене 3 537 тонна «сарә ылтан» көнә. Гектарти ватам тухас – 20,9 центнер. Вырмана Улатәр, Патәрел, Комсомольски, Пәрачкав, Елчөк районёсенче тухна.

Выльах-чёрлөхе – ешәл апат

Михаил Смирновпа Михаил Иванов водительсем

← 1-мөш стр.

– Сенаж пётеричченех вырмана тухма тивә. Тыра пиçсе ситнөпе пөрех, – сарә тинёс пек хумханса ларакан юнашарти лаптәка сәнаса пәрхә агроном. – Тепөр икә эр-нерен комбайнсене кәлармаллах.

Техника вырмана тухма хатёр. Пурө пилёк уй-хир карапё «ишеве» тухмалла. Вырмалли лаптәксем пёр пин гектар ытла.

Чи малтан вара «Московский-39» кёрхи тулла пустарса кётртмелле. Тулли пучахө-сем пуçсөсене усна.

– Вырмана яланах районта чи малтан вёслекөнчә-ха. Сулсерен ытти хушалахсене те пулашна. Кәсал та кая юласшән мар, – терөс ёсченсем.

Лариса НИКИТИНА.
Автор сәнүкерчәкөсем.

Вулакансем җыраҗҗё

◆ АСЛА ӘРУ

Вӑкӑрпа йывӑҗ турттарнӑ

Мария Авдеева Канаш райончи Кайӑкьялӗнче пилӗк ачалла җемьере җуралса ӱснӗ. Марье шӑллӗ, Энтри, пилӗк җултах сукукарланӑ. Ялта тӗшмӗше ӗненекенсем ӑна тухатнӑ тесе те калаҗкаланӑ. «Атте тӗп килтен уйрӑлса тухсан җулталӑкран җере кӗчӗ. Эпӗ ун чухне тӑхӑр җулта пулнӑ. Җурт-йӗр савӑрсан виҗӗ җултанах җунса кайрӑмӑр. Пирӗн йыш пысӑкӗ. Асаттене Сергей Абрамов тесе җӗннӗ. Нимӗҗ юлсан эпир Тимуҗ пиччен җуртне пуранма куҗрӑмӑр. Хӑйсем таҗта куҗса кайнипе пурлӑхне пирӗн җемьене парса хаварчӗҗ», — асаилет Марье аппа.

Хӗрача Җатӑрка Җырминчи пуҗламӑш җкулта вӗреннӗ. Мӗн пӗчӗкренех ӗсе хӑнаҗса ӱснӗ: пир тӗртнӗ, хутӑрланӑ, җум җумланӑ, җурлапа тырӑ вырнӑ...

— Пирӗн йӑхра кирпӗч җапнӑ. Эпир, пӗчӗкреххисем, тӑм җӑрма пулӑшаттӑмӑр, җарранах ашаттӑмӑр. Лулас айӗнче кирпӗч җапнӑ, унтах типӗтнӗ. Хӗртме вара урӑх вырӑна куҗарнӑ, — каласа парать кинемей.

17 җул тултарсан Мария Яковлевна Канашри педагогика училищинче ӗҗленӗ.

— 1941 җулхи июнӗн 22-мӗшӗнче вӑрҗӑ пуҗлансан училищӗре вӗренекенсене фронта илсе кайрӗҗ. Эпир вара Канашри «Авангард» хуҗалӑха куҗрӑмӑр. Мами вӑрманӗнче җирӗм хӗр виҗӗ уйӑх йывӑҗ касрӑмӑр. Пире темиҗе хӗре ӑна турттарма вӑкар пачӗҗ, ытти-сене — лаша. Эх, асаплантӑмӑр вӗсемпе. Тепле хӑваласан та утмастчӗҗ. Сахал мар парса йӗнӗ. Җырма урлӑ каҗнӑ чухне лавсем тунетчӗҗ. Каштасемпе тӗксе, вӗренсемпе туртса тӑратнӑ та малалла утнӑ. Пӗр-пӗрне пулӑшса ӗҗленӗ. Җулча «Авангард» хуҗалӑх уй-хирӗнче тар тӑкнӑ. Җӗнӗ Шелттем ӗнче җул та тунӑ. Вӑл вӑхӑтра ӗҗта хушнӑ — җавӑнта ӗҗленӗ. Пиртен ыйтса та тӑман, каланӑ — пурнӑҗланӑ. Вӑхӑчӗ җапла пулнӑ. Каҗхи-не те канса выртман, фронта җӑм нуски, алсиш җыҗса ӗҗатнӑ. Салтаксем валли махорка хутаҗҗем хитрелетсе җыҗаттӑмӑр, — асаилӗ җӑмхине җӗтет кинемей.

Вӑрҗӑ хыҗҗӑн, 1947 җулта, хӗр

Кивӗ Шелттем каччипе пӗрлешсе җемье җавӑрнӑ. «Мана пулас мӑшӑрпа, Ваҗҗапа, Кивӗ Шелттем хӗрӗсем паллаштарчӗҗ. Кайран хӑйсем те пирӗн ялах качча пычӗҗ. Упӑшкапа җичӗ ача пӑхса ӱстертӗмӗр.

Мария Яковлевна — салтак арӑмӗ. ӑна «1941-1945 җулсенчи Тӑван җӗршывӑн Асла вӑрҗи вӑхӑтӗнче хастар ӗҗленӗшӗн» тата юбилей медалӗсем парса хавхалантарнӑ. Мӑшӑрне, Василий Авдеева, яланах ӗҗшӑн аса илет вӑл. Упӑшки вӑрҗӑ тухнӑ хыҗҗӑн темиҗе кунранах фронта кайнӑ, разведчик пулса җапӑҗнӑ. Хӑюлӑхпа паттӑрлӑхшӑн 1-мӗш степенле Тӑван җӗршыв вӑрҗин орденне, тӗрлӗ медале тивӗҗнӗ. Вӑрҗӑран аманса таврӑннӑ. Кайран колхозра җылай вӑхӑт ӗҗленӗ. Мӑшӑрӗ темиҗе җул ка-яллах җере кӗнӗ.

Мария Яковлевна паян та аллине усса лармаҗ: җӑххи-чӗппине пӑхӑть, картишӗнче тирпейлет.

Таисия ИВАНОВА.

**Канаш районӗ,
Җӗнӗ Шелттем ялӗ.**

◆ ПУЛТАРУЛАХ

Эх, тальянка, кӗмӗл планка...

Эпӗ пӗчӗкренех купӑс сассине килӗштернӗ. Унна хам тӗллӗнех калама вӗреннӗ. Паян кун та алӑран ямастӑп ӑна. Арҗынсем пирус туртма кӑмӑллаҗҗӗ, эпӗ вара савӑнаҗса, хуйха-суйха хуткупӑспа пайлатӑп. Маларах мӑшӑрӑм юрласах каймастчӗ. Халӗ юрра-кӗвве манпа пӗрле җӑрантарать кӑна.

Ачаранах купӑс юсама вӗренес ӗмӗт канӑҗ памастчӗ. Турра шӗкӗр, пурнӑҗларӑм ӑна. Чун киленӗҗҗепе җирӗм җул ытла ӗҗлетӗп. Пӗлӗшсене те җылай юсама панӑ. Тепӗр чухне урампӑ иртсе пынӑ май тухса пӑрахнӑ купӑса аҗрхатӑп. ӑна шеллесе шухӑша путатӑп. Авалхи ӗҗтаҗҗене хуткупӑса пуҗтармашкӑн мӗн чухлӗ вӑй-хал,

вӑхӑт кирлӗ пулнӑ. Шупашкар районӗнчи Шурхасси ялӗнче пурӑннӑ Михаил Матвеев вӑрҗӑ ветеранӗ вара ӑна икӗмӗш хут пурнӑҗ паратчӗ. Унӑн ятне таврара пӗлмен җын сукучӗ. Вун-вун купӑса юсама җынсене парнеленӗ Михаил Матвеевич. Эпир унна пӗрле ӗҗленӗ. Шел, вӑл халӗ пирӗн хушӑмӑрта җук ӗнтӗ. Җапах унӑн ырӑ ятне ентешсем манмаҗҗӗ. Сӑмах май, хӑй вӑхӑтӗнче Михаил Матвеевичпа икӗмӗре «Янра, хуткупӑс» телекӑларӑмпӑ та кӑтартнӑччӗ.

«Нимӗҗсем Брянск хули җине бомба пӑрахнӑ май вырӑнти лавкка арканнӑччӗ, — терӗ вӑл пӗррехинче кун-җулне асаилнӗ май. — Җынсем апат-җимӗҗ йӑтаҗҗӗ, эпӗ вара унтан купӑс илсе тухрӑм. Унна Берлина

җитрӗм».

Эпир юсанӑ купӑссем җылай җӗртре янӑраҗҗӗ халӗ. Уйрӑмах кӗмӗл планкӑллисем питӗ җепӗҗ илтӗнеҗҗӗ, «Русский строй» текеннисем. Вӗсене юсама җӑмӑлах мар, анчах тӑрӑшсан пулатех.

Хуткупӑса юлташ вырӑннех хуратӑп эпӗ. Хӑть хӑш вӑхӑтра та ӑна «калаҗтаратӑп». Җапла чуна йӑпататӑп. Ахальтен мар ун пирки поӗтсем те хайлавсем җырнӑ. Акаҗ Василий Давыдов-Анатрин те җакнашкӑл йӗркесем пур:

Эх, тальянка, кӗмӗл планка,
Сассуна пар, савӑнтар!

**Вячеслав ВАСИЛЬЕВ.
Җӗнӗ Шупашкар хули.**

◆ ПӒЛЕС ТЕНӒЧӒ

Медале кама парӑҗҗӗ?

Тӑван җӗршывӑн Асла вӑрҗинче җӗнтернӗренпе кӑҗал 70 җул җитрӗ. Җак уяв умӗн пирӗн ялта вӑрҗӑ ачисен ячӗсене җырсӑ җӗррӗҗ, шута илчӗ. Пире те мӗн те пулин парӗҗ тесе ӗмӗтленӗтӗмӗр, анчах кӑлӑхах иккен. Уяв иртсе кайрӗ те пирӗн җинчен каллех манса кайрӗҗ.

Пӗррехинче Шупашкар районӗнче пуранакан хӗрарӑмӑн кӑкӑрӗ җинче «Дети войны» медале курма тӑр килчӗ. Тӗлӗнтӗм. Эпир те Чӑваш Республикинчех пуранатпӑр-җке. Пире мӗншӗн паман ку медале? Пирӗн аттесем те хаяр вӑрҗӑра пуҗӗсене хунӑ. Эпир те вӗсемҗӗр җитӗннӗ.

Анна НИКОЛАЕВА.

Вӑрмар районӗ, Мӑнҗырма ялӗ.

Редакцирен: җакнашкӑл медале җанахах та пур. ӑна 1928 җулхи январӗн 1-мӗшӗнчен пуҗласа 1945 җулхи сентябрӗн 2-мӗшӗнчен җуралнисем тивӗҗҗӗҗ. Вӑл обществӑлла награда шутланать. ӑна Вӑрҗӑ ветеранӗсен канашӗсенче е администрацире пӑма кирлӗ. Шел, Раҗҗейре граждӑнсен «Вӑрҗӑ ачисем» категорине халыҗчен те официаллӑ майпа җирӗптӗмӗн.

◆ ЧУНКӒТНИПЕ

Җирӗп йӗрке кирлех

Җынсем паян темерен те уҗса тума пӗлеҗҗӗ. Пирӗн яла та предпринимательсем сӗт пуҗтарма пыраҗҗӗ. Вӗсем кашни кил умне җарӑнаҗҗӗ. Халӑхӑн вӗсене җакӑншӑн тав тумалла. Анчах ял җынни хӑйне ырӑ тунине шута илмест. Сӗте шыв җеҗ мар, пурӑ, извеҗ яраты. Җавӑн пекех хӑшӗ-пӗри типӗтнӗ сӗте шыв хуҗса патшалӑха парать.

Җакнашкӑл сӗте җисе мӗн чухлӗ җын җирлет пулӗ. Уйрӑмах хулара пуранакансем. Җавӑнпа та сӗт пуҗтаракансен ӑна ятарлӑ пробиркӑсем җине илсе сӗт-су заводӗнче анализ тутармалла. Пахӑлӑхӗррине илмелле мар. Вӗсен хуҗисене намӑслантармалла, вунӑ куна купӑсармалла мар тесе палӑртмалла. Унна предпринимательсене те, ял халӑхне те паллаштармалла. Җак тӗлӗшпе йӗрке тӑваҗҗа шанатӑп эпӗ. Чыҗсӑр җын таса сӗт параканран кулма пуҗларӗ. «Эпӗ ӗнене лайӑх пӑхатӑп», — тет. Хӑй вара намӑс-симӗҗе пӗлмесӗр сӗте мӗн кӑна хушмаҗҗ-тӗр. Уҗса хыҗҗӑн хӑваласа җын җывлӑхне сиен кунине шута та илмест вӑл.

Анатолий ФЕДОРОВ. Вӑрнар районӗ, Мӑн Явӑш ялӗ.

◆ ПУРНӒҗ ХУРИ ПӒРӒНӒҗ

Кушакран пуян

Паянхи пурнӑҗра ялсенче выльӑх-чӗрлӗх мар, җӑх-чӗп усракан та сахаллансах пыраты. Анчах Җӗнӑл Пукашри Люҗҗа кинемейӗн килӗнче вунӑ ытла кушак кун кунлаты. Людмила Колбасова пуранакан урамри кил-җуртсенче йӗкехӗре те, шӑйи те ӗрчемест ахӑр.

Вӑл маларах ӗне те тытнӑ. Җӗр-җӗр литр сӗт патшалӑха панӑ. Ӓни ӱксе вилнишӗн паян кун та кулянаты сакӑр теҗеткерен иртнӗ ватӑ. Җапах та пӑрушкине ӱстертет.

Шупашкар районӗнче җуралса ӱснӗскер пӗр вӑхӑт Урал тӑрӑхӗнче ӗҗлесе пурӑннӑ. Унтах мӑшӑрӗпе паллашнӑ. Каярахпа вӗсем Сӗнтӗрвӑрри тӑрӑхне куҗса килнӗ.

Люҗҗа кинемейӗн йытти те ӗслӑ. Хулана сӗт сутма кайнӑ чухне савӑтсене хӗлле сунашкапа автобус җарӑнӑвне илсе җитеретчӗ.

Анатолий АНИШОВ. Сӗнтӗрвӑрри районӗ.

◆ ШӒПА

Амӑшӗн ылханӗ

Җак асаилӗве мана Шупашкарта пуранакан Ольга Николаева ӗҗ ветеранӗ каласа кӑтартнӑччӗ. Эпӗ унна вулакансене те паллаштарас терӗм.

Җынна пил те, ылхан та җитет. Миккуль кӑршӗ ял хӗрне җав тери кӑмӑлланӑ. Анчах унӑн савнине амӑшӗ килӗштермен. Җапах та җамрӑксем пӗрлешме шут тытнӑ. Каччӑн амӑшӗ вӗсене пил парас вырӑнне җӗр җыртыса ылханнӑ. Җавна май туй халӑх те саланнӑ.

Юратакан чӗресем җакнашкӑл пӑтӑрмаха пӑхмасӑрах пӗрлешнӗ, җурт лартнӑ, виҗӗ ача җуратнӑ.

Кил хуҗи ун чухне Мускавра ӗҗленӗ. Мӑшӑрӗ Марье строительство бригадинче тӑрӑшнӑ. Вӑл хӑйне шеллемен, арҗында тан вӑй хунӑ. Шел те, йӗкӗреш ача җуратнӑ чухне хӗрарӑм пурнӑҗран уйрӑлнӑ. Тӗпренчӗксем те вилнӗ.

Миккуль тепре авланнӑ хыҗҗӑн вӑрҗа тухса кайнӑ. Виҗӗ ывӑлне җӗнӗ арӑмне, Наҗтука, пӑхма шаннӑ. Ун чухне виҗӗ ачана 8-шар кг җӑнаҗ панӑ. Анчах вӑл ӑна арҗын ачасене җитерме мар, сӑмакун тума янӑ. Җавна май икӗ ывӑлӗ виҗӑпа шыҗӑнса вилнӗ. 9 җулти Хӗлип килрен киле ыйткаласа җӗренӗрен җеҗ сыва юлнӑ. Җапла тума ӑна ашшӗн аппӑшӗ вӗрентнӗ. Аслашӗпе асламӑшӗ те җак ялтах пураннӑ, 3-4 кил урлӑ җеҗ. Анчах вӗсене мӑнукӗн шӑпи кӑҗаклантарман куранаты.

Миккуль вӑрҗӑран вӑхӑтлӑха таврӑнсан Наҗтука хӑваласа янӑ, кӑршӗри Хӗвеклене качча илнӗ. Хӑй вара каллех фронта тухса кайнӑ. Анчах ку хӗрарӑм та арҗын ачана пӑхман. Хӗлип вӑрҗӑ пӗтичченех ыйткаласа җӗренӗ. җитӗннӗ май вӑл хулана тухса кайнӑ, авланнӑ, ача ӱстертӗ. Шел, ӗмӗрӗ кӗске пулнӑ арҗыннӑн. Асламӑшӗн ылханӗ Хӗлипе те җитнӗ.

**Альбина МАКЕЕВА.
Шупашкар хули.**

ЫЙТУ – ХУРАВ

Хәма кәмпинчен тасалма

? Тәпсакайәнче хәмасем кәвакәшса кәмпаланчәс. Мён тумалла-ши? **Нина МАНЕЕВА. Канаш районё.**

Тәпсакай – хушма хусаләхра туса илнә пахчазимёсе, тулли банкәсене упрамалли чи меллө ыраң. Әна сүлталакра пәр хут лайах тасатса типәтмелле. Унсәраң кәвакәш, пәнтәх кәмпии вай илет, пахчазимёс те хәвәрт сөрәшөт. Тәпсакайне тасатса типәтмелли вәхәт – июль уйахё.

1 Кивё япаласене, юлнә пахчазимёсе кәлармалла.

2 Тәпсакайне сүпё-сапәран лайах тасатмалла. Хайәра та тәпра таранах пустарса илмелле.

3 Банкәсем лартнә, пахчазимёс (сәрулми, кишөр тата ытти те) упрама усә курнә хәмасене кәлармалла, супәнлө әшә шывпа суса фил лайах вөрөкен ыраңа е хөвөл сине типме хумалла. Типнө хысән вёсене дезинфекцилөмелле.

4 Типё сәнталакра тәпсакай алакне, чүречисене (пулсан) усә пәр-икё эрне типәтмелле. Сәк вәхәтра нүрөлөх, кәвакәш пәтөт. Унсәраң пәнтәх кәмпинчен дезинфекцилөنين усси сахал.

5 Тәпсакайне төрлө мелле дезинфекцилеме пулать: пәхәр купоросё, извец, фторлә пастәсем тата ытти те. Анча сәкна паләртмалла: асәннә препаратсем сыншән сиенлө, вёсем тәпсакайәнче упракан пахчазимёсөре те пустарәнма пултарасә. Хәшө-пери хәмасене битум, гудрон, олиф сөрме, сәрлама сөнөт. Вёсен витөлмөлөх те нумайләха мар, ситменнине сиенлө. Извец тата пәхәр купоросё вара питөх сиенлө мар, садра усөн-тәрана хурт-кәпшанкәран сыхлама та усә курма юрать.

6 Тәпсакайәнчи кәвакәшпа пәнтәх кәмпинчен хәпма дезинфекци тумалли шөвеке хәтөрлөме 1 кг сүнтернө извец (хусаләх, сәрә-лак лавкисенче сутасә), 100 г пәхәр купоросё кирлө. Шывра пәхәр купоросне ирәлтөрмелле. Унтан сүнтернө извеце шывпа уйрәммән хутәштармалла. Извец шывне купорос шөвеке ямалла, пәтрәтмалла. Киштөке шөвеке йөпетөсе типнө хәмасене, тәпсакай стенисемпе маччине сөрмелле.

Асәрхаттарни: енчен тәпсакайәнче пәнтәх кәмпие кәвакәш вай илсен әна хырсә тасатмалла, сав ыраңа пәхәр купоросөпе темице хут сөрмелле. Ун хысән стөнасене извеце пәхәр купоросән хутәшөпе икё хут шурәтмалла. Хәмасем вайлә сиенленнө пулсан вёсене сәннине уләштармалла, тәпсакайне антаричен дезинфекцилөмелле.

Тәпсакайәнчи тәпра сине пәхәр купоросне тәкмалла. Сөре сәрхәнсан сиелтен извец порошокне сүхен сапмалла. Пахчазимёс упракан тәпра сине извеце хутәштарнә хайәра пүрне хуләнәш сармалла. Вәл ытлашши нүрөке туртса илет, пәнтәх кәмпине сарәлма памасть.

Сүллө хөме

Ялти сөр чиккине паләртнә чухне инженер пире икё лаптәк хушшипе талкәшөпөх сүллө хөме тьтма юрамасть төсе әнлантарчө, карта е сетка-рабица кәна каять-мөн. Күршө вара пиртен ирөк илмесөрөх чикё хушшипе профнастилтан сүллө хөме тьтса тухрө. Лаптәксем хушшипе мөн сүллөш хөме тьтма юрать?

Семен НИКОЛАЕВ. Сөнтөрвәрри районё.
Ку ыйтәва хәсәтра хускатнәччө ёнтө. Тепөр хут асаилтерөттөр: сөр чиккисен хушшинчи карта сүллөшне строительство нормиле йөрки пәртәть. Сәпах ку документ сөнөт кәна. Енчен 2 метран та сүллө хөме сирөн правана пәсәть – сөрпе усә курма чәрмантарь – пулсан суда йөрөсөрлөхө пөтерме ыйтса тавәс сүрса памалла. Сөрпе усә курма чәрмантарни – пахчазимёс ситөнтөрме май сукки. Сәкна сирөплөтөме йөвәр. Экспертиза ирттерме пулать, анча вәл хәкларарь.

ВЫЛҘАХ-ЧӨРЛӨХ

Каялла тавәрса пачёс

? Килти хусаләх пысәк мар пулсан та сирөп төмелле. Сурәхсемпе качакасем усратпәр. Пуссан вёсен ашне пасара илсе тухмастпәр, хәльччен туяннә сынсене ялтах сутатпәр. Иртнө көркунне те пөтөксене пусса сутрәмәр. Анчах туянакансем качака каялла тавәрса пачёс. "Аван мар шәршәллә", – төрөс. Ирөксөрөх йытәсене ситөрсө яма тиврө. Качака тути улшәннин сәлтәвне ииелөте әнкараймастпәр. Вильаха хәльчченхи пөкөх пәхнә, пөр ыраңтах кетү сүретнө. Пөлтөр малтанхи сүлсенчен кәшт каярах юлса пуснә – ноябрь уйахөнче. Пөчөк пулнәран пөтөксем усчөр төрөмөр. Анча апа яланхиллех ситөрнө.

Маргарита ИЛБИНА. Сөрпү районё.

Пөтөк ашө – питө паха та тутләхлә апат, әна төнчипөх хәкласө. Унән ашөн тути ан сүхәлтәр төсен чыла япалана шуа илмелле:

- 1) Пусас умөн пөтөк питө шикленөт, хәрәть (ытти вильахпа танлаштарсан сурәх ку төлөшпө тусәмлөрөх төсөсө пулсан та). Сәкә та качака тутине витөм күрөт.
- 2) Пөлтөр пөтөксем ытла хәвәрт

усмөрөс төсе сүратәр. Сәкна пула та качака тутин пахаләхө чакәть. Пөтөксем усме пәрахсанәх вёсене хушма апат – концентрат – парәр.

3) Тата төпөр сәлтәв та пулма пултарәть. Пуснә хысән вильах качакаине түрөх шәнтмалла. Капла тумасан вәл япәх тутәллә пулнисөр пусне илөмне те сүхәтәть. Чөрө качака часах типнине ан манәр.

Сыснана ләплантарма

Сысна аши нушалантарса ситөрчө. Касхине апатлантарма тухатән – витөре вәрсә көрленө тейөн, алак та тәпсинчен тухса үкнө. Витөне юсаса ывәнәтәм, сыснана аш-качак комбинатне әсәтма шутларәм. Анчах ял сыннини сәпла тума памарө, пилөк ялта пөр аса кәна юлнине асаилтерчө. Тен, пөр-пөр вәрттәнләхпа усә курса сыснана "әс" пама пулө.

Иван КУЛИКОВ. Етөрне.

Витөри аләка, ытти япалана сөмөрессе сыснан мән аслашшөсөнөченөх пырать. Ку чирпө сүхәнман. Сысна сүрисем витөре вәл е ку ыраңа сүрәмөпө сөртөнөме юратәсә. Анчах вильах 90 килограмран иртсен алак е ытти япала вицө йөвәрәшне чәтаймасть, ванәть. Сәпла ан пултәр төсен витөре е картишре түрө юпа лартәр, сысна ун патне пурөнен те пыма пултартәр. Капла вәл сав юпа сумне сөртөнө.

ТӨПЕЛ

ХУРА СЫРЛАПА ИРГА

Кирлө пулать: 1 кг хура сырла, 0,5 кг ирга, 600-700 г сахәр.

Сырлана шыва ямалла – сүпө-сапә, пәсәлнә симөс сиелө тухәть. Унтан сырлана төпөр хут сүмалла, типөтмеллө, кастрюле ямалла, сиелтен – сахәр. Сөткөнө тухма икё сөхөт лартмалла. Асәрханса пәтрәтмалла. Сырла савәтне вәйсәр сүләм сине лартса пөсөрмеллө. Вөрөнө май пәтрәтмалла, сиелө тухнә кәпәка пустармалла. 20-30 минут хысән стерилизациленө банкәна тултармалла.

Пөлме: хура сырларан пөсөрнө варени сывләхшән усәллә, сиплө. Симөсөре В витамин, органика кислоты нумай. Әна кулленөх сине чөрөне, юн тымарне сирөплөтөт, әс-тәна, куша сивөчлөтөт.

ХӨРЛӨ ХУРЛӘХАНРАН – ЖЕЛӨ

Кирлө пулать: 1 кг хөрлө хурләхан, 1 кг сахәр, 1 стакан шыв.

Сунә хөрлө хурләхана кастрюле ямалла, шыв хушса вөреме көртмеллө. Унтан сырлана ала е темице хут марля витөр сәрхәнтармалла.

Сөткөне сахәр ямалла, вәйсәр сүләм сичне 30 минут вөрөтмеллө. Вөрискөрне стерилизациленө банкәна тултарса хупмалла. 1 кг сырларан сүр литрлә 2 банка тухәть.

ЧИӨ ВАРЕНИЙӨ

1 литр банка чиөне – 1 кг сахәр, 1 стакан шыв кирлө.

Чиөне сахәрпа хутәштарса сивөрөх ыраңа лартмалла. Сөрөпөх тытсан сөткөнө лайах тухәть. Пысәк кастрюле шыв, чиөпе сахәр хутәшне ярса плита сине лартмалла. Вөреме көрсөнөх сүләм сичнен илмеллө, сивөтмеллө. Унтан каллех сәпла тумалла. Вицсөмөш хутөнчө вара 5-7 минут вөрөтмеллө. Унтан стерилизациленө банкәна тултарса хупмалла.

Кролик ашө – диета апачө

? Кроликсене төмөнпө те апатлантаратәп, анчах вёсене сүллә туса үстөрөймөстөп. Хутәш апат (комбикорм) та, пөрчөлли те парса пәхрәм, анчах усси пулмарө.

Марина ТЕРӨХОВА. Улатәр хули.

Сирөн мөншөн сүллә кролик үстөрөс килнине әнланмарәмәр. Унән качакае диөта апачө шутланәть. Кролик мышцисен төртөмөнчө сү сүк. Вәл шалти органсем таврашне кәна пухәнәть. Кролик качакае белөк чылаи, холестерин сүк. Савәнпа вәл паха.

Юлташпа тунсәхламө

? Кетү сүретме пәрахсан ман качака улшәнчө. Малтан апат та лайах сиетчө. Халө төмшөн ытлашши симөст. Ман картишре качакапа пилөк чәх кәна. Күршө: "Качака ан тунсәхләтәр төсен ун патне вильах ямалла", – төт. Чәхсене унпа пөрлө усрама юрать-и е сүк-и?

Клавдия ПЕТРОВА. Вәрнар районё.

Күршү качака тунсәхланине төрөс калать. Мөншөн төсен ку вильах ушкәнпа сүрөме хәнәхнә. Анчах төрлө йышши чөрчуна уйрәм тытмалли сичнен ан манәр. Качакапа чәх-чөпө пушшөх те пөрлө усрама юрамасть. Чәх пийтә ертме пултартө төсе каланишөн те мар. Качака пийти – пөр төрлө, чәххән – урәхла. Чәх-чөпө вильаха утә хурса памалли ыраңа каяшөпө варалани те пөлтөрөшлө. Кунсәр пусне качака чәхха амантма пултарәть. Савәнпа качакашән хай пек вильах пөлтөрөшлөрөх.

Кил хуси хөрарәмне

СӘКӘРА УПРАМА

Сәкәр хәвәрт хытасран пакөта е савәта панулми касәкө, тасатнә сөрулми хумалла.

Енчен симөсө сәкәр савәтөнчө упрасан әна кашни эрнөрөх төпрөнчөкрен тасатса укусән вәйсәр шөвөкөпө сәтәрмалла, унтан типөтмеллө.

Сәкәра келөнтөртөт, сухарирен уйрәм упрамалла – пөрлө вөсем сөм-сөлөсөсө.

Сәкәр тути япәхасран шуррине хуринчен уйрәммән тытмалла.

УТЮГПА ЁНТСӨН

Вөри уютпа тумтире асәрханмасәр юрәхсәра кәларасси часах. Сәм сипусри ёнтнө ыраңа тасатма водород перекисө пуләшәть. 200 мл шывра 2 чөй кашәкө водород перекисөне ирәлтөрмөлө, 3-4 тумлам нашәтырө спирчө хушмалла. Вәткәпа ёнтнө ыраңа сәтәрмалла, яланхиллө сүмалла.

Юрәхсәра кәларнә пир япаласене водород перекисөнчө 30 минут ислөтмөлө (100 мл шыва 1 чөй кашәкө водород прекисө). Унтан сипусра таса шывра сүмалла.

ВӨРӨТМӨСӨР

Сәмартана нумай вөрөтсен витамин

ЧУНА УССА

Вилнисөне мөнлө асәнмалла?

? Сын вилсен сүлталак хушшинчө мөнлө асәнмалла? 40 кунө типө тытмалли вәхәтпа пөр килсен асәнса апат симө юрать-ши?

Елена СКВӨРЦӨВА. Канаш районё.

Православи йөркипе вилнисөне асәнмалли чи пөлтөрөшлө кунсөм – вицсөмөш, тәххәрмөш, хөрөхмөш. Сәк кунсенчө вилнө сыншән чиркүрө келө тумалла. Литурги вәхәтөнчө унән ятне сүрса памалла – пачәшкә алтәртьө әна асәнтәр.

40 кунө типө тытнә вәхәта лексен асәнса симө юрать, анчах чиркү йөркине пәхәнма тәрәшәр, сөтөп сине аш-пәш, сөт-сү ан лартәр.

ЯЛЙЫШ

ХУСАЛАХ

СЫВЛАХ

ТӨПЕЛ

ХҮТЛӘХ

СЫВЛАХ

Кулленхи пурнаҫра уса курма

ЧӨРЕ ЫРАТСАН

Көленче саватан 3/4 пайне ландыш чечекөпе тултармалла, спирт хушмалла, 2 эрне тытмалла, сярхатармалла. Кунне тават хутчен 12-шер тумлам өсмелле.

Ландыш

ХАЛХАНА СИВЕЧЛЕТМЕ

1 шал ыхрана вөтетмелле, 3-4 тумлам камфора савө хушмалла. Хуташа бинтпа чөркемелле, халха шатанке хумалла, пөсертсен – илмелле. Сиплев курсө – 10 кун.

ПҮРЕ ЫРАТСАН

1/2 стакан вөри сөте 1 апат кашакө вөтетнө хупах тымарө ямалла, 20 минут тытмалла. Кунне вишө хутчен апат умөн 30 минут маларах өсмелле. Хупах тымарне сөме те юрать.

АСТМАРАН

0,5 л эрехе 50 г прополис ямалла, 10

кун төттөм ыраңта тытмалла. Кунне икө хутчен апат хысқан 1-шер апат кашакө өсмелле. Сиплев курсө – 1 уйах.

САХАР ШАЙНЕ ЧАКАРМА

1 стакан вөри шыва 2 апат кашакө хура сырла сулси ямалла, 20 минут тытмалла, сярхатармалла. Кунне вишө хутчен 0,5 стакан өсмелле.

БЙХА ВӨССЕН

1 чей кашакө анис куракө илмелле, сянәх пуличчен вөтетмелле, 1 стакан вөри сөт хушмалла, 20 минут тытмалла, сярхатармалла, 1 чей кашакө пыл хушмалла. Сиплө хуташа сыварас умөн өсмелле.

ХОЛЕСТЕРИНАН

Вөтетнө 1 лимона, 2 шал ыхрана тата 150 мл тип сыва хуташтармалла, вишө талак тытмалла. Кунне икө хутчен апат умөн 30 минут маларах 1-шер чей кашакө өсмелле. Хуташ пөтсен 5-10 кун канмалла, каярахпа сиплев курсне малалла тасмалла.

ШАНСА ПАСАЛСАН

1 стакан вөри шыва 1 чей кашакө корица, 3 тикөт куракө (гвоздика) ямалла, хупламалла, 30 минут тытмалла, сярхатармалла, 1 апат кашакө пыл хушмалла. Кашни 2 сөхетрен 1-шер апат кашакө өсмелле.

ШАК ЧАРАКӨ СУК ПУЛСАН

1 л вөри шыва 40 г вөтетнө хаяр ути (шалфей) ямалла, пөр-пөр япалапа чөркемелле, 1-2 сөхет тытмалла, сярхатармалла. Кунне вишө хутчен 0,5-1 стакан өсмелле.

Пөлма кәсак

- Апат сине чухне көвө-сөмө итлени усалла пуллине палартасө өкәлчан психологөсем. Сапла тусан сын апат тутине лайахрах туять. Унсәр пусне апат-симөс организмар аван ирелет имөш.
- Менопауза вәхәтенче хөраәмән томат сөткенө ытларох өсмелле, тарәхнине, вөчөхөннине ирттерме пулашать.
- Америка диетологөсем сәкәр-булка таврашне сахалрах сөме сөнөсчө. Вәл нерв тытәмне хавшатать.

ПАХЧАША

Тухәслә помидор

Фитофтор – помидоран анлә сарәлнә, хәрушә чирө. Тепөри майла – аңа «үсен-тәрана сиекен» тефсө. Енчен томат чирлесен сулсисем хәмәрланса сөрме тытәнасчө. Унтан чир тунипе сөмөсәне кушать. Помидор аври 2-3 кунранах пөтет. Чир сүмәрлә су күнөсенче уйрамах пысак сәтәр күрет. Помидора вәхәтра сиплеме тытәнсан нимөн те хәратаймө.

Асчаксем паләртнә тәрәх – сөрүлмиле томат чирне пусараканө кәмпа мар, оомитет текен микроорганизм. Аңа темисе сул каялла тупса паләртнә. Фитофтороз та сак ушкәнах көрет. Вәл конидиле (кушман спора) сарәлать. Сил, сүмәр аңа аталанма пулашать кәна.

Кониди сипле томат аврине саклансан хөвел сүтипе пөтет е шыв тумламөпе хәвәрт өрчесе каять. Савәнна помидора шәварнә чухне төмме шыв лектермелле мар. Вәл яланах типө пултәр. Чи шанчәкля мел – теплицәра үстерни. Аңа кантәкран е поликарбонатран хәтөрлесен лайахрах. Унта хөвел үкни, витөр вөрекен сил фитифтора сарәлма памасть. Усә йәран сөнче йывәртахах. Кунта санталәкран, профилактика ирттернинчен нумай килет. Енчен чир паллисем төмө сөнче кураңсанах хими хәтөрөпе усә курма тивет.

- Фитофтортан сыхланмалли мелсем:
1. Томат йәранне (усә йәран сөнче) кашни сулах уләштармалла.
  2. Төмме сарәлса үсме ан парәр. Ытлашши хунавран вәхәтра иртмелле. Сәкә сөмөсе хәвәртахах писсе ситме пулашать.
  3. Помидора лартнә хысқан азот удобренийө хывмалла мар. Усә йәран сөнче 2-3 турачө чечек ларма тытәнсан кәна кали удобренийөпе апатлантарма юрать.
  4. Төмме пөр-икө туратран йөркелемелле. Капла фитофтор сарәличчен тухас парса өлкөрет. Аври сөре перенесен сыхмалла.
  5. Чир чи малтан томатан кивө сулсине тапанать. Савәнна вөсене майөпен татмалла. Анчах йәлтах мар, сөмөсө писсе пусланә туратан аялти 2-3 сыва сулсине касмалла.
  6. Хөвеллө санталәкран 1 процентлә кали сульфөчөпе тата микроэлементсөмпе апатлантармалла.
  7. Көр өне санталәк нүрө тәнипе чир уйрамах вәй илет. Август уйәхөнче усә йәрана сиелтен хупламалла – сивитти пек тумалла. Айкипе хупламалла мар, витөр сил вөртөр.
  8. Енчен чир хәвәрт сарәлсан помидора писсе ситмесөрөх пустармалла. Хөрел-

Армути

Армути – варикозран

1 витре шыва сулам сине лартмалла, вөретмелле, армути ямалла, 5-7 минут вөретмелле, сивөтмелле, сярхатармалла. Шөвеке 15 апат кашакө панилми укрусө хушмалла. Кашни кун икө хутчен урана савәта чиксе лармалла. Сиплев курсө – икө эрне. Шөвеке кунсөренөх хәтөрлөмелле.

Ура тәртансан

Суланнә сыннан час-часох ура тәртанать. Тухтәрсем каланә тәрәх – сәкә юн тымарөсөмө сыхәннә. Ура тәртаннәран эпө сапла сиплентөм: 1 л шыва 4 чей кашакө йөтөн вәрри ямалла, 10 минут вөретмелле, 1 сөхет тытмалла, сярхатармалла. Шөвеке апат умөн кашни 2 сөхетрен 100 г өсмелле. Эпө кунне 1 л өсеттөм. 21 кун сипленөттөм. Ура тәртанни пөр эрнеренөх иртме пусларө. Вишө эрнерен вәл йөркенө көчө. Енчен те вәхәт-вәхәт ура каллах тәртанать пулсан сиплев курсне малалла тасмалла.

**Валентина КРАСИЛЬНИКОВА,
Елчөк районө.**

Асәрхаттарни: халәх сөнөкен сывату меслөчөсөмө усә куриччен тухтәрпа канашла са пәхмалла.

ме хуриччен аңа 4 сөхет 40 градуслә духвкәра е кәмакара вөрилентерөсчө – сөмөсө писнө май хураласран.

Фитофтортан профилактика ирттерме «Фитоспорин-М», «Алирин-Б», «Гамаир» препаратсөм аван пулашасчө. «Фитоспорин-М» препарат вара фитофтортан, сөрөшөсрен сыхлать. Аңа ытти культура валли те усә курма пулать: 200 мл шывра 10 тумлам хуташтармалла. Усен-тәрана кашни 10-15 кунра сирпөтмелле. 100 таваткал метра 10 л шөвөк каять. Сиплеме 200 л шыва 20 тумлам «Фитоспорин» кирлө.

КУЛӘШ – ПУЛӘШ

Иван сукмакпа пырать. Канава асәрхасан тәпах чарәнать.
– Эх, сәмрәкляха асаилсе сиксе касас-ха.
Чупса пырса сикет те пылчәкля шәтәка шаплатса үкет. Аран-аран йәра-ланса тухать. Йөри-тавра пәхәть – никам та сук. Сөре чәрт! сурса :
– Сәмрәк чухне те сиксе касайманчө сав, – терө.

БЙТУ – ХУРАВ

Сөрүлмисөр юлмәпәр-и?

Хисөплө «Хресчен сасси» өсчө-нөсөм! Сирөн патә Етөрне районө-нчи Янәм ялөнчен сыратәп. «Хресчен сассин» 49-мөш номерөнчө «Сөрүлми тикөс шәтмарө» материалпа паллашрәм. Төпсакәйөнчө, нүхрепре упрана-кан сөрүлмин 10-15 процентчө калчи па-чах тухмарө. Шәтни те сип пек кәна. Мөн пулчө-ши иртнө сул пустарса көртнө сөрүлмине? Калчаланмасть, лартсан та япәх шәтать. Ку пирөн районта кәна мар, республикипөх сапла пулас. Ситөс сул та сөрүлми папка кәлармасан көсөх сөмөсчөр юлмәпәр-и?

М. ПЕТРОВА.

Ыйтәва Сөрпүри наукапа төпчөв инститүчөн наука өсчөнө Светлана Константина хуравлать:

– Сөрүлми лайах шәттәр тесен аңа йөркеллө упрамалла, лартас умөн яровизацилөмелле. Калчаланнә вәрләха кәна лартмалла. Сивө ыраңта упранә сөрүлми хөл қаша шәнма та пултарнә. Савна май вәрләх часох шәтаймасть е япәх шәтать, хунавө те вәйсәр. Көркунне сивөре кәларсан та вәл шәнать. Сәкә та пахаләха витөм күрет. Тепөр сәлтав: сивө сөр сөнөх лартни. Юлашки вәхәтра сынсем пөр-пөринчен юлас мар тенөн сөр әшәнса ситмесөрөх сөрүлми лартасчө. Вәл вара шәтса тухас ыраңне хытать, калчаланаймасть. Савәнпа вәрләха типө, сулхән сөрте упрамалла. Шәнасран асәрханмалла. Паллах, вәрләха уләштарса тәмалла.

Шыв бакө сурәласран

Суллахи вәхәтра дачәра шәварма шыв сук. Савәнпа бака туллиөх шыва тултаратпәр. Уншән хаklä түлетпөр. Пирөн бак пысак, пөрре тултарсан икө сула ситет. Хөле көрес умөн бакри шыва юхтарса кәларатпәр. Сәкә уксана кәларса пәрахнәпа пөрөх. Бакри шыв хөлле сурәласран вутә ярса хумалла тенине илтрөм. Төрөсөх-ши сәкә? Хуравне питө көтетөп.

С. ВАСИЛЬЕВА, пенсионер.
Красноармейски районө.

Бакри шыва хөллөне хәварсан вәл шәннә май сарәлать, савәта юрәхсәра кәларма пултарать. Хөле хирөс шывсәр юлнә бак сәмәл, тимөр-тәмәр вәрлакансөмшөн сул усәнпа пөрөх. Бака вәрласран, шәнса юрәхсәра тухасран сапла хүтөлөмелле: савәт төпне темисе пластик бутылка хумалла. Вөсөм сөелө тухасран бутылкана сурри таран типө хәйәрпа е вөтө чулла тултармалла. 100 литрлә бака 5 литр көрекө вишө пластик бутылка кирлө. Шыв шәннә май 10 процент пысакланать. Нимөн те хумасан пәр сарәлнине бак төпө тапса тухать. Пластик савәт вара пәр сарәлса пысакланнә май хөсөнөт кәна. Унсәр пусне пластик шывра пәсәлмасть, вөсөмпе темисе сул та усә курма пулать. Ситменнине шыван кәларса чәрманмалла та мар. Паллах, йывәс касәкө пәрахсан та шәнмасть. Аңчах вәл сөрөшөт, шыва варалать. Савәнпа чи лайах мел – пластик бутылка.

УЙАХ КАЛЕНДАРӨ

Число, кун	Июлөң, 24 – эрнекун	Июлөң, 25 – шәматкун	Июлөң, 26 – ырсарникун	Июлөң, 27 – тунтикун	Июлөң, 28 – ытларикун	Июлөң, 29 – юнкун	Июлөң, 30 – көснерникун
ХӨВЕЛ	тухать	3.39	3.41	3.42	3.44	3.46	3.48
	анать	20.14	20.13	20.11	20.09	20.07	20.05
Кун тәршшө	16.35	16.32	16.28	16.25	16.21	16.17	16.14
УЙАХ	тәхри	тулса пырать	тулса пырать	тулса пырать	тулса пырать	тулса пырать	тулса пырать
	күнө (12 сөхөт төлне)	8-мөш кун	9-мөш кун	10-мөш кун	11-мөш кун	12-мөш кун	13-мөш кун
		Скорпион паллинче	Скорпион паллинче	Скорпион паллинче	Ухәсә паллинче	Ухәсә паллинче	Ту качаки паллинче

Table with 8 columns: Channel Name (e.g., ТУНИКУН, 27), Program Name, Time, and Description. Includes sub-sections for 'РОССИЯ 1', 'ЧТВ', and 'НТВ'.

Table with 10 columns: Weather indicator (Сантапак), Location (Шупашкарта, Вэхат), and dates (24.07 to 30.07) with corresponding weather data.

«ХРЕСЧЕН САССИ» Обществана политика хаҗасчә Индекс 54838. Includes contact information for the editorial board and advertising rates.

КИРПИЧ более 500 видов и цветов. Газосиликатные блоки. TK «ТЕРМИНАЛ». Includes contact details and a small logo.